

Z DZIEJÓW KULTU LITURGICZNEGO
ŚW. STANISŁAWA BPA NA ŚLĄSKU.
ŚWIĘTA KU CZCI ŚW. STANISŁAWA¹.

1. ŚWIĘTO 8 MAJA, NATALIS S. STANISLAI

Główną uroczystością każdego święta w Kościele katolickim bywa jego dzień śmierci (*dies obitus*), zwany *dies natalis*, (a mianowicie: *ad vitam aeternam*) albo *natalitium*. Dlatego najstarsze kalendarze i martyrologia starały się ustalić i przekazywać dzień męczeństwa świętych swojej okolicy, względnie później, gdy czczono także nie-męczenników, dzień ich śmierci. Nieraz jednak przenoszono obchodzenie święta *Natalis* na inną datę, zwłaszcza gdy okres liturgiczny przeszkadzał

¹ Artykuł wyjęty jest z rozprawy (dotąd w maszynopisie) pt. *Kult liturgiczny św. Stanisława bpa na Śląsku w świetle średniowiecznych rękopisów liturgicznych (XIII — XV w.)*. Studium historyczno-liturgiczne, napisane pod kierunkiem ks. prof. dra Mariana Rechowicza, Lublin 1955.

- Skróty: BJK — Biblioteka Jagiellońska w Krakowie
BKGn — Bibl. Kapitulna w Gnieźnie
BKK — Bibl. Kapitulna w Krakowie
BDK — Bibl. OO. Dominikanów w Krakowie
BKO — Bibl. Katedralna w Opolu
BKWr — Bibl. Kapitulna we Wrocławiu
BUWr — Bibl. Uniwersytecka we Wrocławiu

uroczystości, albo gdy w dniu zgonu danego świętego obchodzono już inną uroczystość².

Kalendarz kapituły krakowskiej, współczesny wypadkom związanym ze śmiercią św. Stanisława³, przekazał nam jako dzień zgonu biskupa *tercio Idus Aprilis* — 11 kwietnia⁴. Bulla

BMWr — dawna Bibl. Miejska we Wrocławiu

R, M, B — przed sygnaturą d. Bibl. Miejskiej we Wrocławiu — rękopis pochodzi z d. księgozbiorów Rhedigera (R), kościoła św. Marii Magdaleny (M) wzgl. klasztoru św. Bernardyna (B).

Na tym miejscu składam serdeczne podziękowanie Dyrekcjom wymienionych Bibliotek oraz Pracownikom Działów Rękopisów za życzliwą pomoc w poszukiwaniu materiałów do pracy. Kwerendę rękopisów liturgicznych ułatwił w dużym stopniu użyuczony autorowi przez ks. Juliana Wojtkowskiego wykaz źródeł rękopiśmiennych; wykaz ten znajduje się w drugiej części jego pracy pt. *Wiara w Niepokalane Poczęcie N. Marii Panny w Polsce w świetle średniowiecznych zabytków liturgicznych*; część pracy ukazała się w „Ruchu Bibl. i Liturg.” VI (1953) 84—101; por. VII (1954) 106—138.

² Kellner H., *Heortologie oder die geschichtliche Entwicklung des Kirchenjahres und der Heiligenfeste*, wyd. 3, Freiburg i. Br. 1911, s. 156—163; Duchesne L., *Origines du culte chrétien*, wyd. 5, Paris 1925, s. 300—301, 306—308.

³ Wojciechowski T., *O rocznikach polskich X — XV w.*, Pam. Ak. Um., t. IV, Kraków 1880 s. 158—162.

⁴ C. III. *Idus sts. stanyzlaus Cracoviensis episcopus interfectus oblit*, MPH II, s. 919, — Słowo *sanctus* dodano według Davida P. w XIII wieku, por. tegoż *Les sources de l'histoire de Pologne à l'époque des Piasts*, Paris 1934, s. 182. Tę samą datę mają: *Rocznik kapituły krak.*, MPH II, s. 795 (zapiskę po kanon. rozszerzono). *Rocznik kamieniecki*, tamże, s. 778. III, IV i V katalog biskupów krak., tamże III s. 342—43. *Viŭta maior*, tamże IV, s. 383. *Rocznik małopolski* (kodeks-kurop.), MPH III, s. 148. *Kroniki Galla i Kadłubka* pomijają datę.

Kalendarze benedykt. z Tyńca (XVII w.) notują pod 11.IV. święto *Boleslai regis Polonie conversi*; por. David P., *Casimir le moine et Boleslaus le Pénitent*, Paris 1932, s. 28, przyp. 2; Zathey J., *O kilku przypadłych zabytkach rękopiśmiennych Biblioteki Narodowej w Warszawie*, *Studia z dziejów kultury*, Warszawa 1949, s. 78—81.

kanonizacja natomiast z dnia 17 września 1253 r. podaje jako dzień śmierci św. Stanisława 8 maja⁵.

Jak tłumaczyć rozbieżność między bullą a innymi źródłami odnośnie daty śmierci? Przyczyną wydaje się być fakt, że data kwietniowa przypadająca zwykle w okresie wielkopostnym⁶ i z tego powodu nie nadająca się do świętego obchodzenia uroczystości wielkiego patrona, skłoniła posłów polskich do prośby o inny termin, na co wskazał już Buczys⁷. Pierwotnie okres wielkopostny z wyjątkiem święta Zwiastowania N.M.P., 25 marca, był wolny od świąt świętych Pańskich⁸. Zasadnicze przestrzeganie tej reguły wykazują jeszcze niektóre kalendarze XIV/XV wieku⁹. Wybór dnia 8 maja tłumaczy Buczys¹⁰ a za nim Gębarowicz faktem, że „na dzień 8 maja przypada uroczystość św. Michała, którego wezwanie nosiło miejsce tragedii krakowskiej”¹¹. Późniejsze źródła pomieszały daty

⁵ ...mandamus; quatinus. VIII. Idus. Maij. die uidelicet, quo mortis absolutus uinculo uicturus pevenniter ad fontem superne prodijt uoluptatis, festum eiusdem... celebretis..., Kod. katedry krak., wyd. Piekosiński F., Krak. 1874, t. I, nr 38.

⁶ Tak np. w latach 1251, 1253, 1254, 1256, 1258, 1259.

Buczys F., *Św. Stanisław biskup krakowski*, Kraków 1902, s. 112—113.

⁸ Eisenhofer L., *Liturgik*, Bd. 1, Freiburg i. Br. 1932, s. 592.

⁹ Kalendarz rękop. BKWr 524 z r. 1495 ma w marcu tylko 6, w kwietniu 9 świąt na cześć świętych; podobnie jest w kal. mszału wrocławskiego z drugiej połowy XIV w., BKWr 44 n; marzec 9, kwiecień 10 świąt.

¹⁰ *Św. Stanisław bisk. krak.*, s. 113.

¹¹ *Początki kultu św. Stanisława i jego średniowieczny zabytek w Szwecji*, Lwów, 1927, s. 40.

Literatura przedmiotu jest zgodna co do wezwania kościoła, w którym wzgl. przy którym biskupa zabito; dyskusja toczyła się jednak odn. położenia tego kościoła, czy był on na Skałce, czy na Wawelu, por. B o r a w s k a D., *Z dziejów jednej legendy*, W-wa 1950, s. 65—67.

Z a t h e y J. dodaje jeszcze szczegół, że 8 maja „obchodzono jako święto przez Benedyktynów i diecezje ziem słowiańsko-węgierskich...

i zanotowały w dniu 8 maja kanonizację św. Stanisława, mając prawdopodobnie na uwadze uroczystość pokanonizacyjną odbytą w Krakowie dnia 8 maja 1254 r.¹². Omyłką wydaje się data 13 maja — *tertio Idus Maii* — u Długosza¹³.

Polska obchodziła i obchodzi do dziś *dies natalis s. Stanislai* 8 maja, jak to poleciła bulla kanonizacyjna. Dzień ten święcili w pewnych okresach średniowiecza także inne kraje¹⁴.

że do dnia tego nawykł, jako do odpustu, lud uczęszczający do starej świątyni związanej z miejscem, w którym św. Stanisław poniósł śmierć. Termin ten, w kalendarzach średniowiecznych zapisany w wilię dnia, którego wypadało: *iniciium estatis secundum romanos et grecos* (B. J. rkps 1848 z 1389 r.), trafiał w okres ulubiony przez Słowian dla świąt wiosennych”, tegoż, *O kilku przypadłych zabytkach*, s. 79—80.

¹² *Annales Capituli Posnaniensis*, MHG, SS, t. 29, s. 450. *Regesten zur schles. Gesch.*, Bresl. 1876, nr 15.

¹³ *Vita S. Stanislai, Opera*, t. 1, s. 62. Ten sam błąd mają *Acta SS.*, Maii II, s. 225 E.

¹⁴ Trzy diecezje węgierskie:

Gran i Pięciokościoły jako święto nakazane (*festum fori*), Zagrzeb jako *festum chori*. Grotefend, *Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit*, Bd. 2, Abt. 2, Hannover 1898, s. 171; Pilgram A., *Calendarium chronologicum medii potissimum aevi...*, Viennae 1781, s. 252.

Diecezja praska, *festum chori*, 9 lect. (tam najwyższy stopień); Grotefend, *Zeitrechnung*, Bd. 2, Abt. 1, s. 152, Pilgram A., *Calendarium*, s. 252, 195 podaje źródła starsze: brew. praski XIV w i mszał z 1409 r. *Acta SS.*, Maji II, 197 D cytują *Martyrologium eccl. prag. manuscr.* bez czasu powstania.

Diecezja ołomuniecka, *festum chori*, 9 lect. (tam drugi stopień) Grotefend, o. c. Bd. 2, Abt. 1, s. 139.

Diecezja trydencka, gdzie bp Aleksander, Piast mazowiecki wprowadził kult św. Stanisława na synodzie diec. w 1439 r.; po śmierci bpa w 1444 r. kult szybko zagał. Por. Dobrowolski K., *Kult św. Stanisława w St. Florian w średnich wiekach*, „Roczn. Krak.“, XIX (1923) 120. W b. nadwornej bibl. ces. we Wiedniu zachował się rkps perg., pisany w XV w., pochodzący z Trydentu i zawierający m. in. hymn o św. Stan. *Gaude mater Polonia*, por. MPH, IV, s. 353—354 (rkps nr 1795). Święto 8 maja zawiera też kal. mszału augsburskiego z pocz. XV w.,

W ciągu wieków spotyka się poza Polską jeszcze inny dzień, w którym czczono męczeństwo biskupa krakowskiego. Otóż kościół św. Piotra w Rzymie i kaplica papieska obchodziły w XIII wieku festum s. Stanislai 11 kwietnia, tj. w sam dzień śmierci Świętego. David Pierre opracował lekcjonarz rzymski z XIII wieku, który należał do kościoła św. Piotra w Rzymie; w kalendarzu tego kodeksu dopisała inna ręka, także z XIII wieku, uroczystość św. Stanisława pod 11 kwietnia. Na kartach, pisanych za pap. Urbana IV (1261—1264) i włączonych pomiędzy 11 a 13 kwietnia, czytamy lekcje na święto oznaczone rubryką *In natali sancti Stanislai pontificis et martyris*. Pod tą samą datą zawiera to święto mszał kaplicy papieskiej z końca XIII w. w kalendarzu i w Proprium Sanctorum¹⁵.

Kult św. Stanisława w Rzymie trwał tylko kilkadziesiąt lat¹⁶. Dopiero pap. Klemens VIII wprowadził w 1595 r. uroczystość św. Stanisława do Breviarum Romanum pod 7 maja, który to dzień obowiązuje dziś poza Polską w całym Kościele powszechnym¹⁷.

uzupełniony w poł. XV w. przez wymien. bpa trydenckiego, por. Pilgram, *Calendarium*, s. 196.

Klasztor św. Floriana w Austrii. Por. cyt. pracę Dobrowolskiego K., s. 116—133.

¹⁵ David P., *Un légendier romain*, s. 11. Wiad. o tym rękop. otrzymał David od K. Dobrowolskiego — Kraków, por. David, *Les sources*, s. 124, p. 3.

¹⁶ Wg Davida, *Un légendier*, s. 15, 19—20, kult rzymski św. St. w XIII w. pochodzi od pap. Urbana IV, który jako Jakub Pantaleon de Troyes był w r. 1247 legatem w Polsce, brał udział w synodzie we Wrocławiu (1248); za czasów jego rządów papieskich dwóch kanoników krakowskich należało do kaplicy papieskiej.

¹⁷ Kastner K., *Praktischer Breviar-Kommentar*, Bd. 2, Bresl. 1924, s. 126. — W kalendarzu miasta Rzymu z r. 1895 umieszczono festum s. Stanislai Ep. M. dupl. na 13.V., ponieważ Rzym obchodzi 7.V. św. Benedykta II., pap. i wyzn., który w mieście papieży ma pierwszeństwo przed innymi świętymi. Por. Nilles N. S. J., *Kalendarium manuale utriusque ecclesiae orientalis et occidentalis*, Oeniponte 1896, Bd. I, s. 344.

W rękopisach śląskich św. Stanisław pojawia się już kilka lat po kanonizacji. Najstarszy kodeks, zawierający w *Proprium Sanctorum* święto 8.V., to gradual cysterski z Kamieńca Ząbkowickiego, datowany przez Klossa i T. Dobrowolskiego na ok. 1260 r.¹⁸. Tak samo notuje to święto inny gradual tego samego zakonu z drugiej połowy XIII wieku¹⁹. Dopisano je także — jeszcze w XIII w. — w niektórych rękopisach, pochodzących z okresu przed kanonizacją św. Stanisława; to samo uczyniono w rękopisach, pochodzących z terenów zachodnich²⁰.

Z trzynastowiecznych kalendarzy liturgicznych, używanych na Śląsku; zachowały się tylko dwa²¹. W nich również uzupełniono brakujące pierwotnie święto 8 maja.

Sledzenie rozwoju świąt stanisławowych na Śląsku umożliwia dopiero liczne kalendarze znajdujące się w kodeksach XIV i XV wieku; kalendarzy tych jest ok. 78. Podawany w nich ryt świąt oraz kolor pisma notatki kalendarzowej określają poszczególne stopnie tego rozwoju.

¹⁸ BUWr IF 411; Kloss E., *Die schlesische Buchmalerei des Mittelalters*, Berlin 1942, s. 199. Dobrowolski T., *Sztuka na Śląsku*, Katowice 1948, s. 49—51.

¹⁹ BUWr IF 412.

²⁰ BUWr IF 414 (gradual cyst. z ok. 1250), IF 415 (grad. cyst. z pierwszej połowy XIII w.), IF 418 (grad. cyst. z XIII w.), IF 463 (mszał cyst. z ok. 1250), IF 465 (brewiarz cyst. z XIII w.), IVF 169 (martyrol. cyst. z XIII w.), IQ 178 (kapit. i kolektarz cyst. z XIII—XV w.), IQ 252 (brewiarz franciszcz. z XIII w.), IQ 255 (lekcjonarz cyst. z I połowy XIII w.).

²¹ Do nich należą: Kalendarz trzebnicki, znajdujący się w kodeksie zawierającym godzinki do NMP i inne modlitwy a używanym prawdopodobnie przez św. Jadwęgę. Rękopis dostał się do bibl. Pierponta Morgana w Nowym Jorku. Jego kalendarz opracował Wł. Semkowicz. *Kalendarz trzebnicki z pierwszej połowy XIII w.*, Sprawozd. AU, 1930, nr 7. Drugi kalendarz zachował się w brewiarzu franciszkańskim XIII w., BUWr IQ 252. Pomija się tu fragment kalendarza, BKWr 347, z powodu niepewności czasu powstania.

Dni wpisane kolorem czerwonym posiadały charakter wyższego stopnia kultu²² i stanowiły święta nakazane (*festa fori*); zaś czarnym inkaustem oznaczano dni obchodzone tylko jako święta wewnętrzno-kościelne (*festa chori*)²³.

Uroczystość majowa św. Stanisława występuje już od ok. roku 1300 jako *festum fori*²⁴ i pozostaje nim w licznych śląskich kalendarzach XIV i XV wieku²⁵. Tylko niektóre kalendarze XIV wieku notują ten dzień jako *festum chori*²⁶.

Należałoby się spodziewać, że poza księgami liturgicznymi także średniowieczne synody diecezjalne, które zajmowały się m. in. sprawami kultu i ustaleniem katalogu święt nakazanych, powinny przekazać nam spis tych święt. Jednak w opublikowanych śląskich statutach synodalnych nie spotyka się zestawień *festa fori*²⁷. Natomiast zachowały się takie w rękopisach liturgicznych. Otóż, mszał wrocławski z kościoła Marii Magdaleny we Wrocławiu, pochodzący z pierwszej połowy XIV w., zawiera najstarszy dotychczas znany śląski katalog święt; wymienia on m. in. św. św. Wojciecha, Stanisława, Waclawa

²² Grotefend, *Zeitrechnung*, t.1, s. 60: *Die rothe Farbe bedeutet eine gewisse festliche Wichtigkeit des Tages... Meist sind die rothen Tage die auch im bürgerlichen Leben (als festa fori) zur Geltung kommenden Festage.*

²³ Jungnitz J., *Das Breslauer Brevier und Proprium*, Bresl. 1893, s. 67: *Die Festa fori sind in den geschriebenen und gedruckten Calendarien durch rote Schrift ausgezeichnet.*

²⁴ Kalendarz w rękop. BUWr I F 351. — Tak samo w rękop. gnieźnieńskim z ok. 1300 r., BKGn 147.

²⁵ Kalendarze XIV wieku: BUWr I F 355, 358, 449, 455; I Q 242, 246, 247, 251, 256; BKO 3; BKWr 143; BMWr B 1711; M 1120, 1134, 1137, 1142, 1156, 1157, 1158, 1161, R 194, 3061. Tak samo w 49 kalendarzach XV w., z wyjątkiem jednego BKWr 54 n (8.V. czarnym pismem).

²⁶ BUWr I Q 206, 243, 245, 252, 257; BKWr 141 (dop.), 47 n; BMWr M 1131, 1146, 1151; B 1710; tak samo BJK 1462.

²⁷ Montbach M., *Statuta synodalia dioecisana s. Ecclesiae Wratislaviensis*, Wratisl. 1855.

i św. Jadwigę²⁸. Podobny wykaz świąt znajduje się w brewiarzu wrocławskim XV w.²⁹ i w *Viaticum Wratislaviense* z 1501 r.³⁰ W XIV i XV wieku święto majowe św. Stanisława należało więc do *festa fori*. Dopiero Reformacja, zwalczająca kult świętych, zmusiła biskupa Marcina Gerstmanna (1574—1586), który objął teren prawie całkiem protestancki³¹, do zredukowania ilości świąt nakazanych. Wtedy na synodzie diecezjalnym 1580 r. skreślono m. in. także święto 8 maja z katalogu *festa fori*³².

Święta nakazane zobowiązywały do wstrzymywania się od pracy fizycznej, od nauki szkolnej i rozpraw sądowych³³. Statuty synodalne skarżą się jednak, że niektórzy znieważali

²⁸ BMWr M 1151, k. 7 r: *Hec sunt festa que populus simul cum ecclesia celebrat, scilicet, Circumcisionis, Epyphanie, Agnetis, Vincencii leuite... Adalberti et georgij simul... Stanizlai... Wenczelai... Hedwigis...* O podwyższeniu dnia św. Jadwigi do stopnia święta nakazanego przez bpa Przeclawa w 1344 r. dowiadujemy się poza tym z kroniki Zygmunta Rosicza, *Script rer. Siles. XII*, s. 39; por. też Brzoska E., *Die Breslauer Diözesansynoden bis zur Reformation, ihre Geschichte und ihr Recht, Darst. u. Quellen Bd. 38, Bresl. 1939, s. 29.*

²⁹ BUWr Akc. 725/48, k. 492 v; dodawano tu notatki, czy dane święto jest poprzedzone postem wigilijnym, np. *ffestum Georgii et adalberti simul sine ieiunio... ffestum Stanislai sine ieiunio... ffestum Wenceslai sine ieiunio... ffestum Hedwigis sine ieiunio...*

³⁰ Jungnitz, *Brevier*, s. 67—68; tam: *Stanislai, sine ieiunio.*

³¹ *Nur die Dominsel, die Stifte und Klöster — soweit sie durch den Abfall der Insassen sich nicht aufgelöst hatten — und eine kleine Zahl von Gemeinden auf geistlichen Grundbesitz gaben noch Kunde davon, dass Schlesien einst ein katholisches Land gewesen war, Seppelt F. X., Geschichte des Bistums Breslau, Real — Handbuch des Bistums Breslau, Br. 1929, s. 59; por. Jungnitz, Marten von Gerstmann, Breslau, 1898, s. 128—201.*

³² Montbach M., *Statuta synodalia*, s. 158; wtedy zniesiono też dni św. Wojciecha, św. Wacława, i nawet św. Jadwigi.

³³ Grotfend H., *Zeitrechnung*, t. 1, s. 60. — Rycerz idący zamiast na niedzielną mszę, na polowanie, poczytał to sobie potem za grzech, por. *Miracula s. Stanislai*, MPH IV, s. 292.

święta zajęciami zakazanymi, do których bp Nanker zaliczał także handel i targi³⁴. Zakazy te nie osiągały jednak zamierzonego rezultatu, życie i jego potrzeby były silniejsze. Święta bowiem, w czasie których na jednym miejscu gromadziła się ludność z całej okolicy, a nieraz nawet z odległych środowisk, stwarzały okazję do załatwiania spraw handlowych, tak że urządzano nadal targi w dni świąteczne³⁵.

Wprawdzie uroczystością św. Stanisława w źródłach śląskich nigdzie nie określano dnia targowego, nie używano też nazwy tego święta jako terminu gospodarczego, ale można przypuszczać, że patrocynia kościołów i parafii pod wezwaniem św. Biskupa krakowskiego, przypadające w porę wiosenną, dawały także sposobność do załatwiania spraw handlowych.

Innym ważnym momentem do poznania stopnia czci oddawanej świętym jest ryt, *dignitas*, jakim kalendarze oznaczają poszczególne święta. Klasyfikacja świąt według stopni,

³⁴ Montbach M., *Statuta*, s. 13; *Concilia Germaniae*, t. 4, s. 317; statut synodalny bpa Nankera z 1331 r. notuje z ubolewaniem *nonnulli tamen nostrae dioecesis... celebritatem in ipsis diebus Dominicis et quibusdam festivitatibus aliis violare damnabiliter, simul in unum divites et pauperes non formidant. Neglectis enim divinis obsequiis pro faciendo mercimonio alii forum visitant, lucris solum temporalibus inhiantes, sed et alii caeteris variis et diversis operibus illicite tunc incumbunt..., mandamus... sub poena excommunicationis... mercatum non faciant, nec aliud quodvis opus illicitum operentur*. Podobny statut warmiński z 1564/65 r. *Conc. Germ.*, t. 7, s. 600—601, (*nec emi, nec vendi quicquam volumus*), statut chełmski z 1605 r. *Conc. Germ.*, t. 8, s. 664 (*potępia ebrietas*), statut ołomuniecki z 1413 r., *Conc. Germ.*, t. 5, s. 40 (*przeciw tabernarii et lusores*).

³⁵ Por. Dobrowolski K., *Dzieje kultu św. Floriana*, s. 79—80. W Żaganiu np. odbywał się od r. 1475 jarmark jesienny w niedzielę po św. Jadwidze, por. Leipelt A., *Gesch. der Stadt u. Herzogthums Sagan*, Sorau 1853, s. 79, we Wrocławiu odprawiano jarmark w dniu św. Bartłomieja (24.VIII., festum fori), dokument z r. 1428, por. Malec z yń ski K., *Dzieje Wrocławia*, I, Katowice — Wrocław 1948, s. 213.

nieznana do XI w., rozwinęła się dopiero w XIII w. i została rozpowszechniona przez Franciszkanów³⁶. Mszał czternastowieczny (1330/35) z kościoła M. Magdaleny we Wrocławiu zna tylko dwa ryty: *simplex* i *duplex*, określając bliżej tylko *simplex* jako *festum novem* (wzgl. w czasie wielkanocnym: *triumlectionum*). Dzień św. Stanisława figuruje wśród *festi simplici*³⁷. Jednak od połowy XIV w. kalendarze zaliczają go do *festi duplici*³⁸. Nasuwa się przypuszczenie, że bp Nanker, przeniesiony z katedry krakowskiej na wrocławską stolicę biskupią (1326—1341), przeniósł także krakowski sposób czczenia *pastoris et martyris preciosi, beati Stanislai, qui vita, passione signis, miraculis [et] prodigiis nostram civitatem et dyocesim Cracoviensem mirifice decoravit... sub officio duplici*³⁹.

W XV wieku każda diecezja posiadała swoją ustaloną hierarchię świąt, obejmującą od 3—6 stopni⁴⁰. Wrocław miał

³⁶ Kellner H., *Heortologie*, s. 11.

³⁷ BMWr M 1151; rubryka na k. 7 r zalicza do *simplex* m. in. św. Wincentego Lew. (*Contitularis* katedry wrocł.), św. Stanisława, św. Wacława, św. Jadwigę. Są to dni, które katalog świąt umieszczony w tym kodeksie wymienia wśród *festi fori*. Ówczesne „*simplex*“ nie oznaczało więc tego, co dziś. Statuty synodalne bpa krak. Nankera z r. 1320 określają tę samą kategorię świąt jako *semiduplicia* oraz jako dni *cum abstinencia servilis operis et officio solito solempniter (celebrato)*, por. Fijałek J., *Najstarsze statuty synodalne krakowskie bpa Nankera z 2 października 1320 r.*, Kraków 1915, s. 25.

³⁸ Kalendarze XIV w.: BUWr I F 355, 449; I Q 242, 246, 247, 251; BMWr B 1711, M 1120, 1134, 1137, 1158 1161, R 3061; BKWr 143. Tak samo w kodeksie krakowskim BKK 33 (dupl. dop.). Kalendarze XV w.: BUWr I F 347, 349, 350, 359, 369; I Q 241, 248, 249; BMWr R 166, 522, 526, M 1116, 1132, 1135, 1136, 1140; BKWr 140, 53 n. BDK 2. Tak samo w rękop. krakowskich BJK 1258; BKK 2, 30.

³⁹ Statut synodalny Nankera z 1320 r., por. Fijałek J., o. c., s. 24.

⁴⁰ Najbardziej rozpowszechnione nazwy stopni podaje Grotefend, *Zeitrechnung*, t. 1, s. 60;

wtedy pięć rytów: *triplex*, *duplex*, 9 *lect.*, 3 *lect.*, *commemoratio* ⁴¹.

Otóż, w okresie, w którym uroczystość majową św. Stanisława obchodzono jako *festum duplex*, pojawia się grupa kościołów zaliczających dzień 8 maja do najwyższych świąt roku kościelnego oznaczonych rytmem *triplex*, jak Boże Narodzenie, Wielkanoc, Zesłanie Ducha św., najwyższe święta maryjne i Patronów diecezjalnych. Rękopisy te pochodzą z katedry wrocławskiej, z kolegiaty otmuchowo-nyskiej, głogowskiej, raciborskiej i legnickiej ⁴². Mogło by się więc wydawać, że stopień *triplex* znały tylko katedra i kolegiaty ⁴³; mają go jednak także kalendarze augustiańskie — choć nie obdarzały tym rytmem św. Stanisława ⁴⁴ — oraz kroniki klasztorów tego zakonu w Żaganiu i we Wrocławiu. Kroniki te wymieniają stopień *triplex*, opowiadając o działalności opatów z XIV i XV wieku, z czego można by wnioskować o istnieniu owego rytu

I. *Totum duplex, duplex majus, triplex, festum principale, summum festum, solemne festum.*

II. *duplex, duplex minus, celebre, bini, medium festum.*

III. *Semiduplex, simplex, plenum officium, duplex inferius, IX lectiones* (w zakonach XII *lect.*).

IV. *Trium lect., compulsatio, missa.*

V. *Commemoratio, collecta, antiphona, oratio, memoria, suffragium, breves laudes.*

⁴¹ Jungnitz J., *Martin von Gerstmann*, s. 307; tegoż *Brevier*, s. 39.

⁴² BKWr 524, 46 n, 75 n; BUWr I F 346, 354, 442, 444 (tripl. dop.), 445, 446, Akc. 725/48; BKO 4; BDK 4, 5. Tak samo w Brev. Wrat. BJK 1257.

⁴³ Prócz wymienionych kościołów kolegiackich w Otmuchowie-Nysie, Głogowie, Raciborzu i Legnicy były takie jeszcze w Opolu, Wrocławiu (św. Idziego i św. Krzyża), Brzegu i Głogówku, z których, niestety, rękopisy liturgiczne nie zachowały się.

⁴⁴ BUWr I Q 248, 249.

na Śląsku już w XIV wieku⁴⁵. Wydaje się to jednak anachronizmem kronikarskim, gdyż kalendarze śląskie zawierają *triplex* dopiero od początku XV wieku⁴⁶.

Zagadnienie pochodzenia stopnia *triplex* nie jest dotychczas rozwiązane. Zdaniem Jungnitza nie znają go w tym samym okresie niemieckie kalendarze diecezjalne⁴⁷. Nie spotyka się go również w polskich⁴⁸ i czeskich rękopisach⁴⁹.

⁴⁵ Opat Fryderyk (1351—1365) wyniósł święto *Conceptionis Mariae* do godności *festum triplex*, jak podaje opat Ludolf w swoim wykazie czynszów (*Zinsregister*) z 1417 r., por. Heinrich A., *Geschichte des Fürstentums Sagan*, Sagan, 1911, Teil I, s. 474. Opat Jan II (1376—1390) *Ornatum casule in festis triplicibus... emit*, *Catal. abbat. Sag., Script. rer. siles.* t. I, s. 204. — We Wrocławiu *in triplicibus festivitibus... fratres predicatorum et minores alternatis vicibus post evangelium summe misse sermones fecerunt*, *Chron. abb. BM virg. in Arena, Script. rer. siles.*, t. 2, s. 222 do 1429 r. — Opat żagański Marcin I (1468—1489) zarządził *circumcisionis ad modum cathedralis ecclesie sub triplicis festi officio... peragi...* *Cat. abb. Sag., Script. rer. sil.*, t. 1, s. 361 do 1469 roku. Opat Paweł (1489—1507) *omnia... festa duplicia, triplicia vel IX. lectionum, que ecclesia Wratislaviensis in consuetudine habuit, teneri etiam mandavit...*, tamże, s. 416.

⁴⁶ Kroniki augustiańskie powstały w XV wieku. W statutach synodalnych ryt *triplex* występuje dopiero w 1497 r., gdy bp Jan Roth (1482—1506) zarządził obchodzenie uroczystości św. św. Piotra i Pawła *sub toto triplici*, *Montbach, Statuta*, s. 107.

⁴⁷ Tegoż, *Martin von Gerstmann*, s. 307 *Die Bezeichnung triplex findet sich in keinem anderen gleichzeitigen deutschen Diözesan-Kalendarium*; Grotefend, *Zeitrechnung*, t. 2, opublikując liczne kal. diec. i zakonne, wymieniał *triplex* tylko przy kal. śląskim.

⁴⁸ Klasyfikacja świąt w polskich kalendarzach:

Gniezno: *Festum principale, dupl. majus, 9 lect. 3 lect., commemoratio*; Grotefend, *Zeitrechnung*, t. 2, 1, s. 56.

Kraków i Lubusz: *Duplex, 9 lect., 3 lect., comm.*; tamże, s. 94, 102.

Warmia: *Totum dupl., dupl., semidupl., 9 lect., 3 lect., comm.*; tamże, s. 45.

Poznań: *Solemne celebre vel non cel., dupl., celebre vel non cel., 9 lect., 3 lect., antiphona vel collecta*; *Miss. Posn. imp.* 1524.

⁴⁹ Praga: *9 lect., 3 lect., comm.*; Grotefend, o. c., t. 2, 1, s. 154. Ołomuniec: *9 lect., solenne — celebre — simplex — cum laudibus, 3 lect., cum laud., 3 lect., commem.*; tamże, s. 141.

Wymienia go Gerbert w *Monumenta veteris liturgiae alemannicae*⁵⁰ oraz katalog świąt obchodzonych w XVII wieku (1679) w diecezji Rouen *ritu triplici secundae classis per totam dioecesim*⁵¹.

Na czym polegał właściwie stopień *triplex*? Zdaniem Baümera w święta tego rytu powtarzano antyfonę do *Magnificat* i w introicie mszy trzy razy, a mianowicie przed *Magnificat* wzgl. introitem, przed *Gloria Patri* i trzeci raz po dokso-logii⁵². Jungnitz przypuszcza, że w brewiarzach śląskich w ten sposób odmawiano nawet wszystkie psalmy⁵³. Przed Baümerem i Jungnitzem zauważył już Hoeynck, że wielkie święta wyróżniano kilkakrotnym powtarzaniem niektórych antyfon⁵⁴. Najobszerniej zajmował się jednak tym zjawiskiem liturgicznym Dominikanin Sölch w swojej monografii o początkach liturgii dominikańskiej⁵⁵. Sölch wykazał, że praktyka trzy —, a nieraz nawet pięciokrotnego powtarzania antyfony introitu (autor zajmuje się tylko liturgią mszalną) pochodzi z obrządku gallikańskiego. Zwyczaj ten znały Laon, Bayeux,

⁵⁰ St. Blasien 1779, t. 1, s. 139 (Julian męcz. 22. VI. ma *ritus triplex*, kodeks ze St. Gallen), s. 151 (s. Quiricus 17.VII., *triplex*); cyt. za Hoeynck A., *Geschichte der kirchlichen Liturgie des Bisthums Augsburg*, Augsburg 1889, s. 253, przyp. 353 i s. 257, przyp. 367.

⁵¹ Migne P. L., t. 147, col. 115.

⁵² Informacja Baümera cytowana u Jungnitztza, *Brevier*, s. 40, przyp. 1.

⁵³ Tegoż, *Brevier*, s. 40.

⁵⁴ *Geschichte der kirchlichen Liturgie*, s. 43—44. *Die Antiphon des Introitus wurde früher als Auszeichnung hoher Feste mehrmals wiederholt, ähnlich wie beim Magnificat, Benedictus u. a. Im Augsburger Missale von 1555 findet sich noch eine Spur davon in der Missa: Salve parens, indem hier angegeben wird, die Antiphon sei dreimal zu wiederholen, im Anfang nach dem Psalmensvers u. nach dem Gloria patri.*

⁵⁵ Hugo von St. Cher O. P. und die Anfänge der Dominikanerliturgie, Köln 1938.

Chalon sur Saône i Salisbury w Anglii i przejęli go Norbertanie, Dominikanie i Karmelici ⁵⁶.

Na podstawie wywodów Sölcha można przypuszczać, że Kościół wrocławski przejął praktykę gallikańską już za czasów bpa Waltera (1149—1169), który pochodząc z belgijskiej diecezji Liège, wprowadził obrządek Kościoła laońskiego — *officium Laudunense cum cantu* — do katedry wrocławskiej ⁵⁷. Jeszcze w XII wieku osiedlili się we Wrocławiu Norbertanie, których pierwszy opat Cyprian został biskupem wrocławskim (1201—1207) ⁵⁸.

Wydaje się więc, że liturgiczny zwyczaj zachodni, o którym tu mowa, praktykowano w katedrze wrocławskiej od XII/XIII w. Jednak w klasyfikacji świąt ryt *triplex* nie mógł wtedy jeszcze występować, bo liturgia w tym okresie takiej klasyfikacji jeszcze nie znała. Powstała ona na Śląsku dopiero w XV wieku. Dlatego kalendarze wcześniejsze nie zawierały rytu *triplex*.

Kult liturgiczny uroczystości majowej św. Stanisława obejmował mszę i modły kanoniczne. Sposób obchodu tego święta w katedrze wrocławskiej możemy sobie odtworzyć na podstawie rękopisu kapituły wrocławskiej sporządzonego w latach 1386—1505. Zawiera on wskazówki dla zakrystianów katedralnych, jaką służbę należy spełniać w ciągu roku liturgicznego ⁵⁹.

⁵⁶ Tamże, s. 56—58. Ryt *triplex* występuje w XVI w. w Konstancji; jeszcze w XIX w. katedry w Kolonii, Monastyrze i Wrocławiu wyróżniały tym sposobem liturgię wyższych świąt. Dzisiaj tę tradycję średnich wieków zachowują nadal Norbertanie i Karmelici. Sölch, s. 59.

⁵⁷ Silnicki T., *Dzieje i ustrój Kościoła na Śląsku do końca w. XIV*, *Hist. Śl.*, t. II, 1, Kraków 1939, s. 35—38; wyd. W-wa 1953, s. 35—40; MPH VI, s. 577.

⁵⁸ Tamże, s. 50; MPH VI, 578.

⁵⁹ Rkps BKWr III a 13 a, *Modus agendi in ecclesia Wratislaviensi et quod est de officio sacristianorum*; Schubert F., *Ex modo agendi in ecclesia Wratislaviensi, Monasterii* 1936, s. 5, datuje

W połowie XV wieku święto 8 maja zaczynało się od odmawiania pierwszych nieszpórów po południu poprzedniego dnia. W dzień uroczystości o godzinie szóstej⁶⁰ sygnaturka budziła kanoników na jutrznię i chwałbę, które trwały do godziny ósmej. O godzinie dziesiątej odprawiano uroczystą sumę, w czasie której śpiewowi liturgicznemu towarzyszyły organy. Znaczenie uroczystości podnosiło kazanie⁶¹, które w tym dniu wygłaszali Franciszkanie z klasztoru św. Jakuba we Wrocławiu⁶², oraz procesja; nie wiemy, czy odbywała się ona wewnątrz katedry, czy też udawała się do jednego z kościołów na wyspie tumskiej. W czasie procesji zatrzymywano się (tzw. *statio*) prawdopodobnie przy ołtarzu św. Stanisława w kate-

poszczególne części rękopisu następująco: k. 1 r. — 22: przed 1448 r., k. 24 r. — 121 r.: przed 1484 r., k. 122 r. do końca kodeksu: w drugiej połowie XVI wieku, k. 133 v — 136 r.: ok. 1386 r.

⁶⁰ Średniowieczny sposób oznaczania godzin nie jest równoznaczny z naszym obliczaniem czasu. Pod koniec średniowiecza odmawiano Matutinum i Laudes 1—2 godzin przed wschodem słońca, a sumę odprawiano ok. godziny 9—10; por. Bilfinger G., *Die mittelalterlichen Horen und die modernen Stunden*, Stuttgart 1892, s. 57.

⁶¹ Modus agendi k. 17 v: Nota in his diebus habentur stationes cum sermonibus. Primo in die Pasche et duobus sequentibus diebus. In die sancti Stanisslai. In die Penthecusten et uno die sequenti. In die decollacionis sancti Johannis Baptiste. (na k. 141 v. Item in die Natiuitatis Johannis Baptiste, a opuszczono decoll. s. Joh.). In die dedicacionis ecclesie. In natiuitate Cristi et duobus sequentibus diebus. Item in die sancti Vincencii. Por. Sch ubert F., *Ex Modoagendi*, s. 13.

⁶² Por. piętnastowieczny wykaz kaznodziejów w katedrze wrocławskiej (Brev. Wrat., sygn. BKWr 21 n.). Ex antiquissima consuetudine obligantur ad faciendos sermones in latino ad Clerum in Ecclesia Wratislaviensi.

fratres monasterii
sancti adalberti ordinis
predicatorum

Die Natiuitatis Cristi
Die sancto Pasce
Die sancto Penthecoste
Die Natiuitatis Johannis bapt.
Et die Weneris sancto in vulgari.

drze⁶³. Świetność uroczystości podkreślały piękne ornaty koloru złotego⁶⁴ oraz nieco później kapy nieszporne koloru czerwonego⁶⁵. Po sumie odprawiano prawdopodobnie jeszcze drugie nieszpory i kompletę, gdyż *modus agendi* zaznacza, iż *quartale post 13-um erit finis horarum*⁶⁶. Przed nabożeństwem świątecznym zakrystianie przynosili ze skarbca katedralnego drogocenny relikwiarz zawierający cząstkę ramienia Świętego,

fratres monasterii	Die sancti Stephani prothomartiris
sancti Jacobi ordinis	Die secunda Pasche
minorum	Die sancti Stanislai
	Die secunda Penthecoste
fratres monasterii	Die sancti Johannis Ewangeliste
s. Dorothee ordinis	Die sancti Vincencii
s. augustini Eremitarum	Die tertia Pasche

Die dedicacionis Ecclesie Wratislaviensis

O kazaniu w dniu św. Stanisława w Świdnicy pod koniec XV wieku dowiadujemy się z krótkiego ale ciekawego artykułu J edina H., *Was kostete im Jahre 1488 ein Begräbnis?*, „Archiv. f. Schles. Kirchengesch.“, Bd. 4, Bresl. 1939, s. 289.

⁶³ *Modus agendi* wymienia na k. 147 r *altare sancti Stanislai in angulo*, określając dokładniej jego miejsce na k. 147 v, *ex oposito capelle Symonis Wartinberg*.

⁶⁴ *Modus agendi*, k. 16 r: *In die Stanislai ornatus aureus...*; tego rodzaju szat liturgicznych używano w święta Apostołów (św. Piotra i Pawła, św. Jakuba Starszego, św. Andrzeja, św. Tomasza — k. 16 v i 17 r), w dzień św. Wojciecha k. 16 r i św. św. Młodzianków — k. 17 r. Przy wyborze decydował nie kolor ale wartość szat liturgicznych. Por. Schubert F., *Ein spätmittelalterlicher liturgischer Farbenkanon der Breslauer Domkirche*, „Theol. u. Gl.“, 17 (1925), 658—664; Braun J., *Die liturgischen Paramente in Gegenwart und Vergangenheit*, Freiburg 1924, s. 42—45. W klasztorze augustiańskim używano *casula flavii coloris pro diebus apostolorum*, *Cat. abb. Sag., Script. rer. siles.*, t. 1, s. 344 do 1460 r.

⁶⁵ *Modus agendi* k. 26 r *...tenentur succustodes exponere duos cappas rubeas meliores in primis vesperis et dominis canonicis thurificantibus apponere et deponere...*

⁶⁶ k. 38 v, pisane w r. 1455.

którą bp Tomasz otrzymał w darze dla katedry wrocławskiej w r. 1254 z okazji uroczystości pokanonizacyjnej w Krakowie⁶⁷. Kanonik wrocławski Jakub Ketscher postarał się w r. 1465 o wykonanie nowego relikwiarza⁶⁸, w którym cząstka św. Stanisława przetrwała aż do naszych czasów. Podczas średniowiecznego nabożeństwa majowego ku czci św. Stanisława wystawiano ten relikwiarz i podawano go do pocałowania⁶⁹.

Kilka razy przed południem rozlegał się z dzwonnicy katedralnej dźwięk dzwonów *S. Clemens* i *pro pace*, przypominający całemu miastu biskupiemu uroczystość św. Stanisława⁷⁰.

W drugiej połowie XV wieku kult Biskupa krakowskiego został wyróżniony oktawą i ósmy dzień, tj. 15 maja był obchodzony nieomal równie uroczyście jak święto główne⁷¹. Odpra-

⁶⁷ ...ante incendium civitatis Wratislaviae... in die susceptionis reliquiarum beati martyris Stanislavi, w dok. wrocławskich krzyżowców z czerwoną gwiazdą z 1254 r.; Korn G., *Breslauer Urkundenbuch*, I, Breslau 1870, nr 18.

⁶⁸ Na relikwiarzu widnieje napis *Brachium S. Stanislai. Dominus Jacobus Ketscher Canonicus Wratislaviae me comparavit anno 1465*, por. Hoffmann H., *Der Dom zu Breslau*, Bresl. 1934, s. 53.

⁶⁹ *Modus agendi* k. 26 r *tenentur succustodes... ipsò die hora consueta reliquias exponere* (dop. na marg.: *brachium sancti Stanislai pro osculari*) *et completo officio in locum suum reseruare*.

⁷⁰ *Modus agendi*, notatka z r. 1455 ...*magna campana non pulsatur sed Clementis et pro pace ad horas sicut est consuetum...* (k. 38 v). *Item in festo sancti Stanislai eiam pulsatur cum Clemente et pro pace. Item sicut in octava Pasche ut supra.* (k. 36 r). Dzwoniono na pierwsze i drugie nieszpory, na matutinum, prymę, nonę i sumę (k. 35 v i 36 r). W XVI w. czasem odzywał się duży dzwon: *Nota: in subscriptis triplicibus festiuitatibus non pulsatur campana maior in parua turri, nisi aliquis satisfacere voluerit pulsantibus...* i wymienia m. in. święto św. Wojciecha, Stanisława, Jadwigi (k. 143 r).

⁷¹ O powstaniu oktaw por. Eisenhofer L., *Liturgik*, Bd. 1, s. 588. Z początku obchodzono sam tylko ósmy dzień; Franciszkanie rozpowszechniali zwyczaj święcenia wszystkich dni *infra octavam*. W rę-

wiano sumę, na której śpiewano ogólnie rozpowszechnioną sekwencję mszalną *Jesu Christe rex superne*⁷².

Święto majowe ku czci św. Stanisława pod datą 8.V. i z rytem *triplex* przetrwało w diecezji wrocławskiej do 1662 r. W pierwszym wtedy drukowanym *Proprium Wratislaviense* przyjęto praktykę kalendarza rzymskiego, tj. 7.V.⁷³. Tak było do 1945 r. W powojennych rubrycelach ordynariatu wrocławskiego i opolskiego wrócono do ogólnopolskiego zwyczaju, podczas gdy ordynariat gorzowski, obejmujący m. in. także część archidiecezji wrocławskiej, święci dzień siódmego maja⁷⁴.

2. ŚWIĘTO PRZENIESIENIA RELIKWII ŚW. STANISŁAWA TRANSLATIO S. STANISLAI — 27 WRZEŚNIA

1. Geneza i znaczenie świąt translacyjnych

Poza główną uroczystością, odnoszącą się do upamiętnienia dnia śmierci świętego, w średnich wiekach często również obchodzono święto Przeniesienia jego relikwii⁷⁵.

kopisach śląskich nie ma śladów święcenia poszczególnych dni oktawy św. Stanisława.

⁷² *Item in octava sancti Stanislai in summa missa exportantur tres cappe ad regendum et ad Alleluia, Kyrie paschale, et prosa de sancto Stanislao, „Jhesu Criste rex..“*, *Modus agendi*, k. 75 r. Oktawę św. Stanisława wymienia również kalendarz wrocławskiej kolegiaty św. Krzyża z drugiej połowy XV w., por. König A., *Das Kalendarium des Breslauer Kreuzstiftes...*, „*Zeitschrift f. Gesch. Schles.*“, 7 (1866) 319.

⁷³ Jungnitz J., *Brevier*, s. 78; Kastner K., *Kommentar zum Breslauer Proprium*, Breslau 1924, s. 24. Święto oznaczano wtedy stopniem *Duplex I. Classis*, od 1668 r. *Dupl. majus* (Jungnitz, s. 83), w rubrycelach opolskich z 1955 r. *Dupl. I classis cum oct.*

⁷⁴ *Ordo... archidioec. wrat. et dioec. gorzov.* 1954, s. 44—45; *Ordo... Silesiae opoliensis*, 1955, s. 41

⁷⁵ Séjourné P., *Reliques*, art. w DTC, t. XIII, 2 (1937) col. 2312—2376; Josi E., *Reliquie*, art. w Enc. Catt., t. X. (1953), col. 749—758;

Starożytne prawo rzymskie zakazywało naruszania spokoju umarłych; prawa tego przestrzegano w zachodniej części imperium rzymskiego jeszcze w pierwszych wiekach panowania cesarzy chrześcijańskich. Wzmagający się zaś od IV/V wieku kult świętych i cześć dla ich relikwii doprowadzały, z początku na Wschodzie, a następnie także na Zachodzie, do translacji ciał świętych, i to z różnych okoliczności i przyczyn.

Tak np. sprowadzano ciała świętych, którzy zginęli daleko od swojej ojczyzny⁷⁶, albo których groby odnajdywano po ustaniu prześladowań⁷⁷.

Przenoszono zwłoki męczenników na inne, zaszczytniejsze miejsca, by je w ten sposób bardziej uczcić⁷⁸.

Beissel S., *Die Verehrung der Heiligen und ihrer Reliquien in Deutschland bis zum Beginne des 13. Jahrhunderts*, Erg. heft 47 zu den „Stimmen aus Maria Laach“, Freiburg i. Br. 1890, s. 71—88, 117—124; Braun J., *Der christliche Altar*, Bd. I, München 1924, s. 608—623.

⁷⁶ Po męczeństwie przeniesiono pozostałe części św. Ignacego antiocheńskiego z Rzymu do Antiochii, gdzie przechowywano je w świątyni cmentarnej przed bramą w Daphny (Bareille G., *Ignace d'Antioche*, art. w DTC, t. VII, 1, 1930, col. 690); jest to wprawdzie jedna z najpierwszych translacji, ale nie obchodzono jej pamiątki osobnym świętem. Za czasów Teodozego II (379—395) sprowadzono zwłoki bpa Pawła, zmarłego na wygnaniu, do Konstantynopola (Josi E., *Reliquie*, col. 754). Relikwie św. Tomasza ap. wróciły z Indii do Emesy, a stąd w VI wieku do Antiochii. (Tamże).

⁷⁷ Grób św. Szczepana odnaleziono w 415 r. niedaleko od Jerozolimy; relikwie złożono w Jerozolimie i rozdawano innym kościołom (Fru ta z P. A., *Stefano*, art. w Enc. Catt., t. XI, 1953, col. 1300). — Nie chodzi tu o zagadnienie autentyczności relikwii, lecz tylko o fakt przeniesienia rzeczywistych czy domniemanych części świętych oraz o powstanie świąt translacyjnych.

⁷⁸ Np. relikwie św. Gerwazego i Protazego w 386 r. z kaplicy cment. do bazyliki — dziś San Ambrogio Maggiore w Mediolanum. (*Enc. Catt.*, t. 6, col. 217), święto Przeniesienia 19.VI. Tak samo w pierw. poł. V. w. części św. Ignacego bpa z kościoła cment. do świątyni Fortuny, odtąd bazyliki św. Ignacego w Antiochii, dies translationis na Wschodzie 20.XII. (Bareille G., *Ignace d'Antioche*, col. 690).

Wielkie miasta ubiegały się o posiadanie jak największej ilości grobów świętych, by sobie przez to dodawać świetności i powagi⁷⁹. W okresie wędrówki ludów, napadów Langobardów i Saracenów, ukrywano relikwie, zaliczane do najcenniejszych wartości i umieszczano je w bezpieczniejszych miejscach, by je uchronić przed profanacją⁸⁰.

Chęć posiadania relikwii — nieraz zaginionych w zawieruchach wojennych — skłaniała kościoły, klasztory i panów świeckich do starań o cząstki świętych w Rzymie lub w innych miastach włoskich drogą pertraktacji⁸¹ albo też podstępem i gwałtu⁸².

Translacja relikwii bywała w średniowieczu wielką uroczystością, prawdziwym świętem ludowym. Brali w niej udział

⁷⁹ Tak przeniesiono do Konstantynopola w IV w. relikwie św. Babilu z Antiochii (wróciły już 362 r.), św. Tymoteusza, św. Andrzeja ap. i Łukasza ew., św. Terencjusza i Afrykanusa, głowę św. Jana Chrzciciela, rel. św. Samuela proroka, w V wieku św. Jana Chryzostoma i Atanazego (J o s i E., *Reliquie*, col. 754).

⁸⁰ Wtedy przeniesiono rel. św. bpa Kwiriniusza i Czterech Ukoronowanych z Pannonii do Rzymu oraz ciała męczenników z katakumb do kościołów w obrębie murów warownych miasta Rzymu (tamże, col. 751 i 756). Rel. św. Benedykta i Scholastyki ukrywano i przeniesiono po zburzeniu Monte Cassino przez Langobardów w VII wieku do opactwa bened. w Fleury we Francji, por. art. *Gdzie leży ciało św. Benedykta?*, „Myster. Christi.“, 7 (1931) 332. O przenoszeniach relikwii za czasów najazdów normańskich zob. Beissel S., *Die Verehrung der Heiligen*, s. 102—105.

⁸¹ Tak otrzymał Kraków relikwie św. Floriana, por. Dobrowolski K., *Dzieje kultu św. Floriana*, s. 9—13, 22—23.

⁸² Ces. Fryderyk I Barbarosa uprowadził w 1164 r. rel. Trzech Króli z Mediolanum do Kolonii; do ich grobu na nowym miejscu pielgrzymował Mieszko III (MPH V, s. 466, przyp. 7). Bratysława czeski „przeniósł“ w 1038 r. rel. św. Wojciecha i innych świętych z Gniezna do Pragi, por. Likowski H., *Geneza święta „translatio s. Adalberti“ w Kościele polskim*, „Kw. Teol. Wil.“, I—II (1923—24), 53—80. Liczne przykłady kradzieży relikwii podaje Beissel S., *Die Verehrung der Heiligen*, s. 89—100.

cesarze, królowie, biskupi, kler i tłumy ludu. Posiadanie prochów świętego równało się w świadomości ówczesnej posiadaniu samego świętego. *Habemus Patronum, mamy Patrona!* W tym fakcie widziano rękojmię błogosławieństwa Bożego, opieki niebiańskiej, ochrony przed klęskami wszelakimi⁸³.

Patron stawał się w rozumieniu człowieka średniowiecznego właścicielem miasta, które nieraz od niego przybierało nazwę, kościoła lub klasztoru z ich posiadłościami. Jego uważano za podmiot prawny darowizn i nadań na rzecz instytucji kościelnej⁸⁴, co z biegiem czasu stawało się w dokumentach formułą dewocyjną⁸⁵.

Roczny obchód dnia Przemienienia był związany z przywilejami odpustowymi, które przyciągały licznych pielgrzymów do grobu świętego i przyczyniały się do rozkwitu gospodarczego danej miejscowości.

⁸³ Por. translację rel. św. Floriana do Krakowa: „Naprzeciw wysłanników, którzy przynosili drogi skarb, ruszała miejscowa procesja, złożona z kleru i tłumów ludu, ze światłami i chorągwiami, niosąc dotychczas posiadane relikwie“, Dobrowolski K., *Dzieje kultu św. Floriana*, s. 29. — Zob. też opis translacji błog. Hermana Józefa w 1241 r., Brosch J., *Der Heiligsprechungsprozess per viam cultus*, Roma 1938, s. 26, przyp. 39. Lisowski J., *Kanonizacja świętego Stanisława w świetle procedury kanonizacyjnej Kościoła dzisiaj i dawniej*, Rzym 1953, s. 103—104. — Masy, jeszcze na pół pogańskie, przenosiły nieraz swoje wierzenia, zwyczaje i praktyki na kult świętych i ich relikwii, por. Séjourné P., *Reliques*, col. 2331—33.

⁸⁴ Por. Dobrowolski K., *Dzieje kultu św. Floriana*, s. 47—49.

⁸⁵ Np. *...ego Zbilud Polonie ciuis... sancto Petro ad honorem... contradidi...* — Darowizna na rzecz klasztoru cysterskiego w Łeknie, dok. z r. 1153. *...notum facimus, quod castris Beate Marie Virginis Gloriose... conferimus libertatem...* — przywilej dla biskupstwa płockiego, dok. z 1253 r. *Album Palaeographicum*, ed. Stan. Krzyżanowski, Crac. 1935, nr 2 i 13, tam też inne przykłady.

W niektórych wypadkach fakt uroczystego przeniesienia ciała z grobu na zaszczytne miejsce w kościele równał się właściwej kanonizacji ⁸⁶.

Kult świętego był na nowym miejscu, gdzie złożono jego cząstki, często o wiele intensywniejszy, żywszy aniżeli przed translacją ⁸⁷.

Święto translacji stawało się nieraz główną uroczystością tego świętego ⁸⁸, zwłaszcza gdy jego *festum Natalis* obchodzono w okresie postnym albo zimowym, nie sprzyjającym pielgrzymkom ⁸⁹.

Posiadanie grobu świętego stawało się ważne także dla powstawania organizacji kościelnej. Kościoły biskupie, mające za sobą tradycje sięgające czasów apostoelskich, były budowane na fundamentach krwi męczeńskiej Apostołów albo pierwszych biskupów.

Dlatego to właśnie od IV wieku Konstantynopol — Nowy Rzym — ubiegał się o relikwie świętych, by móc rywalizować ze stolicą zachodnią, szczyjącą się grobami Książąt Apostołów i licznych męczenników. Grób świętego stawał się nieomal warunkiem powstawania nowej metropolii, albo roszczenia sobie pretensji do takiej ⁹⁰.

⁸⁶ David P., *Les sources*, s. 122 — Przykłady podaje Lisowski J., *Kanonizacja*, s. 94—105.

⁸⁷ Np. kult św. Jakuba Ap. w Santiago de Compostella w Hiszpanii, w średnich wiekach jedno z najślawniejszych miejsc pielgrzymkowych.

⁸⁸ Uroczystość św. Gerwazego i Protazego, obchodzono 19.VI., to właściwie święto ich translacji do bazyliki mediolańskiej w 386 r. *Enc. Catt.*, t. 6, col. 217.

⁸⁹ Np. święto translacji św. Benedykta dnia 11.VII.

⁹⁰ Por. Dobrowolski K., *Dzieje kultu św. Floriana*, s. 26—28, podaje przykłady: Magdeburg (rel. św. Maurycego, Innocentego i towarzyszy), Gniezno (rel. św. Wojciecha), dążenia Pragi do erekcji arcybiskupstwa praskiego na podstawie rel. św. Wojciecha, uwiezionych z Gniezna (por. Likowski H., *Geneza święta*, s. 72), uniezależnienie się metropolity kijowskiego od patriarchy carogrodzkiego oparte na po-

2. Przeniesienie relikwii św. Stanisława

Po tragedii w roku 1079 pogrzebano zwłoki biskupa na przedce przy kościele św. Michała⁹¹. Około dziesięć lat później przeniesiono szczątki do katedry wawelskiej⁹². Była to zwykła ekshumacja celem sporządzenia dla biskupa godniejszego miejsca wiecznego spoczynku. Akt ten w każdym razie nie posiadał charakteru liturgicznego i nie zapoczątkował oficjalnego kultu. Mimo to czytano później w lekcjach brewiarzowych na święto 27.IX. opis tego przeniesienia z grobu przy kościele św. Michała do katedry krakowskiej, nadając tym samym temu zdarzeniu charakter, którego pierwotnie nie posiadał.

Wyraźniejsze znaczenie, natomiast, miało uroczyste podniesienie (*elevatio*) szczątków św. Stanisława z grobu pod ziemią do sarkofagu, stojącego na posadzce katedry; dokonał tego

siadaniu rel. św. Klemensa; Dobrowolski przypuszcza, że translacja rel. św. Floriana miała na celu wznowienie arcybiskupstwa krakowskiego; projekt upadł, ale kanonizacja św. Stanisława i posiadanie jego grobu rozstrzygnęło spór między biskupem krakowskim a wrocławskim o pierwsze miejsce po metropolicie gnieźnieńskim na korzyść bpa krakowskiego.

O centralistycznych tendencjach politycznych i organizacyjno-kościelnych, związanych z kultem świętych, por. Gieysztor A., *Problematyka ideologiczna Drzwi Gnieźnieńskich*, „Kwart. Hist.“, R. LXII, nr 1, 1955, s. 146—152; Baszkiewicz J., *Powstanie zjednoczonego państwa polskiego na przełomie XIII i XIV w.*, W-wa 1954, s. 438—448, uważa kult św. Stanisława, Wojciecha i Jadwigi za wyraz politycznych aspiracji poszczególnych dzielnic (Małopolska, Wielkopolska, Śląsk) w dążeniu do zjednoczenia państwa polskiego.

⁹¹ Wincenty Kadłubek, *Kronika polska*, MPH II, s. 297; *Vita minor*, MPH IV, s. 282; *Vita maior*, MPH IV, s. 388.

⁹² *Vita minor*, MPH IV, s. 282 mówi ogólnie *anno decimo... corpus ipsius translatum fuit*.

Vita maior, MPH IV, s. 394, podaje rok 1088.

Kal. krak., MPH II, s. 932, notuje święto *Translacio s. Stanyzlai martyris* w dniu 27.IX.

bp Prandota (1242—1266) kilka lat przed kanonizacją. W czasie tej ceremonii kości św. Stanisława zostały obmyte winem i wodą⁹³. Fakt ten należy uważać za „pierwszy krok na drodze do przeprowadzenia kanonizacji”⁹⁴.

Ostateczne przeniesienie nastąpiło w czasie uroczystości pokanonizacyjnej w Krakowie 8.V.1254 r., kiedy wyjęto szczątki św. Stanisława z sarkofagu i umieszczono je na ołtarzu w katedrze wawelskiej. Królowa Kinga obmyła wtedy kości nowego Patrona winem i złożyła część ich w relikwiarze⁹⁵. Niektóre relikwie rozdzielono potem między inne kościoły, zaś głowę i znaczniejsze części ciała Męczennika pozostawiono w katedrze⁹⁶.

3. ŚWIĘTO PRZENIESIENIA RELIKWII ŚW. STANISŁAWA

W pierwszych dwóch latach po kanonizacji obchodzono prawdopodobnie tylko święto 8 maja. Albowiem bulla kanonizacyjna z 17.IX.1253 r. i przywilej odpustowy z 3.I.1256 r. mówią tylko o jednym święcie, zapewne majowym⁹⁷. Jeszcze 13.I.1256 r. nakazuje pap. Aleksander IV klasztorom polskim

⁹³ *Vita maior*, MPH IV, s. 399; por. też s. 305—306. Zwyczaj obmywania kości winem jest pochodzenia pogańsko-rzymskiego. Po spaleniu zwłok umarłych pokrapiano wydobyte z popiołu kości winem i mlekiem i umieszczano je w naczyniach (urnach); por. F. L ü b k e r, *Reallexikon des classischen Alterthums*, wyd. 6, Leipzig 1882, s. 193. O zraszaniu winem relikwii męczenników, spalonych 259 r. w Tarragonie zob. J. B r a u n, *Der christliche Altar*, Bd. I, s. 616.

⁹⁴ L i s o w s k i J., *Kanonizacja*, s. 171; B u c z y s F., *św. Stanisław*, s. 133.

⁹⁵ J. D ł u g o s z, *Vita s. Kingae, Opera omnia*, t. I, Krak. 1887, s. 241. *Rocznik dominikański*, MPH III, s. 132.

⁹⁶ J. D ł u g o s z, *Vita s. Stansilai, Opera*, t. I, s. 149; *Rocznik dominikański*, MPH III, s. 132; *IV/V Katal. bisk. krak.*, MPH III, s. 360; *Acta SS, Maii II*, s. 198 E.

⁹⁷ *Kod. kat. krak.*, I, nr 38 i 45.

obchodzenie tylko jednego *festum ipsius sancti*, wskazując przy tym na ówczesną praktykę kościołów katedralnych w Polsce⁹⁸.

Pierwszą wzmiankę o święcie *Translatio s. Stanislai* spotykamy w dokumencie papieskim z 9.II.1256 r., w którym Aleksander IV udziela odpustu zwiedzającym katedrę krakowską *in die translationis* oraz *infra octauas eiusdem translationis*⁹⁹. W tym samym roku św. Jacek († 1257) w święto Przeniesienia św. Stanisława wygłosił kazanie na Wawelu¹⁰⁰. Możliwe, że uroczystość wrześniową ku czci św. Biskupa obchodzono z początku tylko w katedrze i że ją dopiero bp Nanker statutem synodalnym z 2.X.1320 r. rozszerzył na wszystkie kościoły Krakowa i diecezji¹⁰¹.

W diecezji wrocławskiej święto Przeniesienia występuje dopiero w pierwszej połowie XIV wieku. Wszystkie rękopisy liturgiczne XIII i pierwszej połowy XIV wieku, zawierające ślady kultu św. Stanisława, odnoszą się tylko do święta 8 maja. W mszale wrocławskim z początku XIV wieku dopisano na

⁹⁸ Tamże, nr 46: *Aleksander... Uniuersis religiosis per Poloniam constitutis... Vniuersitati uestre... mandamus, quatinus festum ipsius sancti quemadmodum in Cathedralibus ecclesijs Polonie agitur, deuote ac sollempniter celebretis...*

⁹⁹ Tamże, nr 51: *...omnibus vere penitentibus et confessis qui ad ecclesiam ipsam in die translationis eiusdem sancti cum deuotione accesserint... Centum, illis uero qui infra ocatuas eiusdem translationis ecclesiam ipsam venerabiliter uisitarint, XL dies de iniuncta sibi penitentia misericorditer relaxamus...* Tekst uszkodzony Piekosiński częściowo uzupełnił z Theinera, *Vetera MPH*, I, nr 133.

¹⁰⁰ Brückner A., *Literatura religijna w Polsce średniowiecznej*, t. 1, W-wa 1902, s. 7; Woroniecki J., *Św. Jacek Odrowąż i wprowadzenie zakonu kaznodziejskiego do Polski*, Katowice 1947, s. 198.

¹⁰¹ *...statuimus et precipimus, quod... (różne święta oraz) beati Stanislai... festum utrumque sub officio duplici per uniuersas civitatis et dyocesis ecclesias annis singulis perpetuis futuris temporibus solempniter celebrentur*, Fijałek J., *Najstarsze statuty synodalne krakowskie biskupa Nankera z 2 października 1320 r.*, Kraków 1915, s. 24.

marginiesie do 27 września: *Quere supra de sancto Stanislao collectam*. *Supra* oznacza tu: w maju ¹⁰².

Pierwszy formularz mszalny na święto translacji zawiera mszał kościoła parafialnego św. M. Magdaleny we Wrocławiu, pochodzący z lat 1330—1335 ¹⁰³. W następnych dziesiątkach lat święto to spotyka się coraz częściej w księgach liturgicznych zarówno katedry wrocławskiej ¹⁰⁴, kościołów kolegiackich ¹⁰⁵ i parafialnych ¹⁰⁶ jak i u Cystersów ¹⁰⁷ i Augustianów ¹⁰⁸. Natomiast czternastowieczny kalendarz dominikański ¹⁰⁹ oraz rękopisy franciszkańskie ¹¹⁰ i norbertańskie ¹¹¹ tego wieku nie wspominają o jesiennej uroczystości ku czci św. Stanisława.

Od początku XV w. uroczystość Przeniesienia relikwii Biskupa krakowskiego obchodzono w całej diecezji wrocławskiej ¹¹².

¹⁰² BKWr 141.

¹⁰³ BMWr M 1151 (w kal. święto dopis.); mszał M 1120 z pierwszej połowy XIV w. posiada także formularz na 27.IX (w kal. brak jest tego święta).

¹⁰⁴ BKWr 143, 44n, IIIa 13a (k. 135 r).

¹⁰⁵ BUWr I F 355, 444, 446, 449; I Q 247, 251.

¹⁰⁶ BMWr B 1711 (Paczków), 1710, M 1134, 1137, 1140, 1142, 1156, 1158, 1161, R 3061.

¹⁰⁷ BUWr I F 353; BMWr R 194.

¹⁰⁸ BUWr I Q 242, 248.

¹⁰⁹ BUWr I F 455.

¹¹⁰ BUWr I Q 256.

¹¹¹ BUWr I F 422, 423, oraz 341 z 1407 r.

¹¹² Katedra wrocł.: BKWr 47, 48, 49, 111, 138, 140, 142, 143, 524.

Koleg. głogowska: BUWr I F 342, 346, 349, 350, 356, 357, 369, 442, 447

Koleg. nyska: BKWr 16n, 22n, 44n, 45n, 46n, 48n, 49n, 51n, 52n, 53n, 54n, 57n, 75n. BUWr I F 354, 445, 446; I Q 173. BKO 3, 4.

Koleg. legnicka: BUWr Akc. 725/48.

Koleg. raciborska: BDK 1, 4, 5, 8.

Kościoły parafialne:

św. Elżbiety — Wrocł. BMWr R 521, 3057, 166 (?), 508 (kośc. fil. św. Barb.).

Rozwój kultu św. Stanisława na Śląsku przejawiał się nie tylko w rozpowszechnianiu jego obu świąt, ale także w podnoszeniu ich rytu i w nadawniu im charakteru dni wolnych od pracy (*festum fori*).

Święto wrześniowe, choć później przyjęte, rozwijało się w analogiczny sposób jak uroczystość 8 maja.

Niektóre kalendarze nie wymieniają rytu święta translacji¹¹³, z innych jednak wynika, że z początku zaliczono dzień 27.IX do świąt nazwanych *simplicia*, jak uroczystość majową, z tą tylko różnicą, że dzień translacji miał 9 lekcji, gdy natomiast 8 maja z powodu okresu wielkanocnego posiadał jedynie trzy lekcje¹¹⁴. Ale już w ostatnich dziesiątkach lat

św. M. Magd. — Wrocł. BUWr I F 359. BMWr M 1116, 1117, 1124, 1125, 1127, 1132, 1133, 1135, 1136, 1140, 1141, 1149, 1150, 1152, 1153, 1154, 1155, 1159, 1162, 1244, 1468, 1483.

Chechłów pow. Gliwice: BKWr 158.

Wałbrzych: BKWr 168.

Dzierżonów: BKWr 307

Precent. Świdn.: BKWr 171.

Zakony:

Dominikanie: BUWr I F 347; I Q 184. Norbertanie: I F 395; I Q 185. Augustianie: I F 343, 344, 348; I Q 174, 188, 190, 197, 199, 241, 248, 249, 250. Bożogrobcy: I F 352.

¹¹³ Kalendarze XIV w.: BMWr M 1142, 1156; R 194, 3061 (dop. „dupl.”); BKO 3. Tak samo: BKGn 147, 154, 93.

Kalendarze XV w.: BUWr I F 356, BKWr 44n, 48n, 49n, 51n, 52n, 57n, BMWr M 1125, 1150, 1162, R 520. Tak samo: BKGn 194.

Są to kalendarze, które albo w ogóle rytu świąt nie podają, albo tylko przy niektórych dniach.

¹¹⁴ Święto majowe wyprzedzało jednak uroczystość translacji w zdobywaniu wyższego stopnia o kilkadziesiąt lat. Kalendarze oznaczające dzień 27.IX. rytmem *novem lectionum*: BUWr I Q 247 (1352); I F 355, 449; BMWr M 1137, 1161.

XIV w. podwyższono święto wrześniowe do rytu *duplex*¹¹⁵ i tak było do roku 1858¹¹⁶.

Biorąc pod uwagę drugi moment oznaczający godność jakiegoś święta, a.m. obowiązek święcenia dnia przez udział we mszy i wstrzymywanie się od zakazanych zajęć, źródła wykazują, że z początku obchodzono na Śląsku święto translacji św. Stanisława jako święto nie obowiązujące (*festum chori*)¹¹⁷. Wydaje się jednak, że praktyka była różna: podczas gdy jeszcze w XV w. niektóre kalendarze zaliczają dzień 27.IX. do *festi chori*¹¹⁸, inne, począwszy od ok. roku 1370 oznaczają go jako święto wolne od pracy¹¹⁹. Jednak wyżej wymienione katalogi świąt nakazanych¹²⁰ nie zawierają translacji św. Stanisława.

Wedle opisu *Modus agendi* katedra wrocławska obchodziła Przeniesienie relikwii św. Stanisława w podobny sposób jak święto majowe: rano odprawiano mszę św. o św. św. Koś-

¹¹⁵ BMWr M 1158 (ok. 1370 r.), 1134; I Q 251. BKK 33 (dop. „dupl.“). Kalendarze XV w: BUWr I F 346, 347, 349, 350, 354, 359, 442, 445, 447; Akc. 725/48. BMWr M 1116, 1132, 1135, 1136, 1140, R 166, 522, 526. — BKWr 140, 524, 46n, 75n. — BKO 4. — BJK 1257. — Wyjątek: BUWr I F 369 (ok. 1420 r.) ma jeszcze „9 lect.“ — „Dupl.“ mają też: BJK 1258; BKK 2, 30. — W drugiej połowie XV w. dzień 27.IX. ma u Augustianów stopień „9 lect.“: BUWr I Q 241, 248.

¹¹⁶ Jungnitz J., *Brevier*, s. 98,

¹¹⁷ Kalendarze XIV w., w których dzień 27.IX. napisano czarnym inkaustem: BUWr I F 355, 449; I Q 247, 251; BMWr M 1137, 1151 (dop.), 1156, 1161, R 194.

¹¹⁸ BUWr I F 350, 354, 356, 359, 369; I Q 241, 248. BMWr M 1125, 1132, 1150, R 522, 526. BKWr 140, 524, 44n, 49n, 57n, 75n. BDK 4, 5. BKO 4. — BJK 1257. Kalendarz kolegiaty św. Krzyża we Wrocławiu por. König A., *Das Kalendarium*, s. 324. Tak samo: BKGn 93.

¹¹⁹ W XIV wieku: BKO 3. — BMWr M 1134, 1142, 1158. W XV wieku: BKWr 46n, 48n, 51n, 52n. — BUWr I F 346, 347, 349, 442, 445, 447, Akc. 725/48. — BMWr M 1116, 1135, 1136, 1140, 1162, R 166, 520, BKGn 194. Tak samo: BJK 1258. — BKK 2, 30. — BKGn 147, 154.

¹²⁰ Por. przyp. 28—30.

mie i Damianie wg kalendarza rzymskiego. O dziewiątej godzinie sygnaturka wzywała na sumę. *Modus agendi* zaznacza, że w tym dniu śpiewano długą sekwencję — zapewne *Jesu Christe rex superne* i grano na organach¹²¹. Podczas sumy używano szat liturgicznych koloru białego¹²², do brewiarza zaś koloru żółtego, oraz podawano relikwię św. Stanisława do pocałowania¹²³.

Święto wrześniowe ku czci Patrona polskiego przetrwało w diecezji wrocławskiej do 1858 r. Dekretem Kongregacji Obrzędów z 29.IV. tegoż roku skreślono z *Proprium Wratislaviense* szereg świąt m. i. *Translatio s. Stanislai*¹²⁴.

¹²¹ *Sabbato die s. Stanislai duplex, fit signatura post tactum 9-næ hore et post tactum 10-mæ hore ad chorum, quia illo die est longa prosa in summa missa, et sic eciã canunt in organis, sed aurora et vigilie non sunt...* k. 65 r, z r. 1456.

¹²² Tamże k. 16 v (po r. 1448) *In die translacionis s. Stanislai ornatus ut sicut in die Augustini. Duplex. In die s. Augustini habetur casula blanca cum ramis et dyalmatice de Rorate. Duplex.*

¹²³ Tamże k. 29 r (przed r. 1484) *Festum translationis s. Stanislai. Duplex; tenentur succustodes in primis vesperis exponere duas cappas flaveas de simplici gameto et dominis canonicis thurificantibus apponere et deponere, item pro summa missa ipsius diei humeralia, ampullas in duplicibus dari consuetas et brachium sancti Stanislai pro osculari.*

¹²⁴ Jungnitz J., *Brevier*, s. 98. Autor żali się: *Mit dem Ausscheiden dieser Feste, wurde eine vielhundertjährige Tradition der Breslauer Kirche zu Grabe getragen.*

Poza *dies natalis* oraz *festum translationis* spotyka się w średniowieczu jeszcze inne święta ku czci świętych, np. *festum miraculorum s. Jacobi* (*Anal. hymn.*, t. 17, s. 216), *festum in consecratione (festum velaminis, ślubów zakonnych) s. Gertrudis Nivelensis* (tamże, t. 45a, s. 104—105), *festum Adventus s. Walburgis ex Anglia* (*Pilgram A., Calendarium*, s. 259). Diecezja bamberska zna jeszcze w naszym stuleciu *festum Canonisationis s. Cunegundis*, 3.IV. (*Officia Propria Archidioec. Bambergensis*, 1915).